

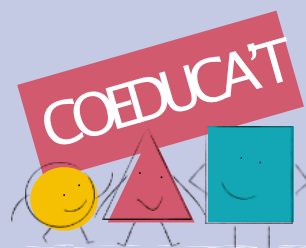
PROGRAMA COEDUCA'T

Orientacions per a l'educació afectivosexual

Educació infantil/ segon cicle

Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació

PROGRAMA COEDUCA'T/Orientacions **per a l'educació afectivosexual**

Educació infantil **segon cicle**

Aquest llibre està publicat amb una llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObra Derivada 4.0.

No es permet l'ús comercial de l'obra original ni la generació d'obres derivades.

Aquesta llicència implica que sou lliures de copiar i redistribuir el material en qualsevol format sempre que:

- Es reconegui l'autoria.
- No s'utilitzi amb finalitats comercials.
- No es difongui el material transformat a partir de l'original.

La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Aquest document ha estat **redactat** per un grup de treball format per persones expertes en temes de coeducació, perspectiva de gènere i educació afectivosexual: Mireia Amat Escútia, Mireia Cebrián Plazas, Maria González Aran, Laia Clua Torras i Gemma Altell Albajes.

Ha estat **coordinat** per Sílvia Aldavert Garcia i Jordi Baroja Benlliure, de L'Associació de Drets Sexuals i Reproductius.

Hi han **col·laborat persones especialistes** en aquests temes, Elena Longares Hernández i Gemma Deulofeu Villanueva.

S'ha comptat amb l'**assessorament pedagògic per a cadascuna de les etapes** de Mar Noguerol Ramírez, Maria José Aparicio Manchado, Estany Vila Belmonte, i de les tècniques de la Sub-direcció General d'Ordenació Curricular, Pilar Badenas Navarro, Rita Bagur Marquès, Maria Ojuel Solsona i Elisenda Poch Balart.

Així mateix hi han **col·laborat les entitats**: Assexora'Tgn, Actua Vallès, Assemblea d'Escoles Feministes de Gràcia, Grup de Coeducació de Ca la Dona, La Ciranda/Migjorn, Comitè 1r de Desembre, Consell Nacional de Joventut de Catalunya, Cooperativa Candela, Cooperativa Mandràgores, SIDA STUDI.

I, també hi ha **col·laborat** el Servei de Salut Comunitària de la Direcció de Promoció de la Salut de l'Agència de Salut Pública de Barcelona.

© Generalitat de Catalunya

Departament d'Educació

Elaboració i edició: Sub-direcció General d'Ordenació Curricular

Disseny i maquetació: Maite Miró Cubias, del Servei de Currículum d'Infantil i Primària

Correcció i assessorament lingüístic: e-traducta.com

1a edició: **octubre de 2020**

Índex

Presentació	5
L'educació sexual i els Drets Sexuals i Reproductius	7
Claus de lectura i aplicació dels materials	12
 Eix 1 - Societats i Drets Sexuals i Reproductius	14
1.1 Valors, societats i sexualitat	14
1.2 Drets humans i Drets Sexuals i Reproductius	16
Recursos	18
 Eix 2 - Relacions	19
2.1 La vida en comunitat	19
2.2 Llars, famílies i criances	21
2.3 Vincles, relacions afectives i sexoaffectives	22
Recursos	23
 Eix 3 - La construcció social del gènere	24
3.1 Anàlisi crítica del gènere	24
3.2 Violències masclistes i LGTBIfòbiques	26
3.3 La violència sexual a la infància i l'adolescència	27
Recursos	28

Eix 4 - Cossos, desenvolupament i autoconeixement	29
4.1 Consciència i imatge corporal	29
4.2 Anatomia i fisiologia sexual i reproductiva	31
4.3 Pubertat	32
Recursos	33
Eix 5 - Plaers, sexualitats i desitjos sexuals	34
5.1 Plaer, imaginaris i desitjos sexuals	34
5.2 Relacions sexuals, sexualitats i cicle de vida sexual.....	36
5.3 Desig i consentiment	37
Recursos	38
Eix 6 - Habilitats per a l'autocura de la salut sexual i reproductiva	39
6.1 Promoció de la salut sexual i reproductiva	39
6.2 Influència del grup d'iguals en la salut sexual i reproductiva	41
6.3 Presa de decisions, ús de mètodes barrera i anticonceptius i dret al propi cos	42
6.4 Habilitats de comunicació, negociació i rebuig en sexualitat i salut sexual	44
6.5 Suport mutu i recursos en salut sexual i reproductiva	45
Recursos	45
Ús conscient del llenguatge	47

Presentació

El Departament d'Educació posa a disposició de tots els centres educatius de Catalunya el Programa COEDUCAT, amb l'objectiu que, des de P3 a 4t d'ESO, s'incorpori la coeducació, la perspectiva de gènere i l'educació sexoafectiva al currículum, com una eina determinant per a la prevenció de les violències masclistes i per al desenvolupament social i emocional de les persones.

Les polítiques educatives d'igualtat de gènere insten el sistema educatiu a treballar de manera activa per aconseguir un model d'escola inclusiva que eduqui en el desenvolupament integral de les persones, sense discriminacions i en el rebuig a tot tipus violència. El centre educatiu és l'espai de socialització per excel·lència, on s'eduquen les ciutadanes i els ciutadans més joves amb la voluntat que esdevinguin persones crítiques, lliures i amb valors democràtics que contribueixin a millorar la societat perquè avanci cap a la igualtat, sense estereotips de cap tipus.

Els objectius dels decrets de currículum de totes les etapes educatives destaquen que cal afavorir la igualtat de drets i oportunitats de totes les persones sense cap tipus de discriminació (per raó de naixement, raça, sexe, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social), i rebutjar els estereotips sexistes que suposin discriminació entre homes i dones. Així mateix, s'assenyala que cal desenvolupar les capacitats afectives en tots els àmbits de la personalitat i en la manera de relacionar-se amb els altres, afavorint les que fomentin la igualtat de gènere i els drets humans i les que rebutgin la violència i el prejudici de qualsevol mena.

Tot i que el primer article de la Declaració Universal dels Drets Humans, aprovada per les Nacions Unides l'any 1948, diu que "Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets i, dotats com estan de raó i consciència, han de comportar-se fraternalment els uns amb els altres" no va ser fins la Declaració de Viena del 1993 quan les Nacions Unides van reconèixer els drets de les dones com a drets humans. La Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament del 1994 introduïa la noció de salut sexual i reproductiva, reconeixent per primera vegada els drets sexuals i reproductius dins dels drets humans a protegir. Des de llavors l'educació afectiva i sexual és un dret reconegut i una prioritat present en totes les agendes internacionals.

L'any 2015, l'Assemblea General de l'ONU va aprovar [l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible \(ODS\)](#), incorporant en l'objectiu 5 (Igualtat de gènere) l'accés universal a la salut sexual i reproductiva i als drets reproductius.

La UNESCO (2017) manifesta la necessitat d'una educació escolar integral i de qualitat sobre sexualitat i drets sexuals i reproductius per transmetre coneixements precisos, la promoció d'actituds i valors positius, i el desenvolupament de competències que permetin prendre decisions amb coneixement de causa.

A la Declaració d'Incheon per a l'Educació 2030 s'insta a una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i a un aprenentatge prolongat al llarg de la vida: reconèixer la importància de la igualtat de gènere per aconseguir el dret a l'educació igualitària per a totes les persones. L'educació afectiva i sexual ha esdevingut un dret i una prioritat en totes les agendes internacionals que proposen iniciatives educatives de promoció de la salut i els drets humans en el marc d'un model integral amb perspectiva de gènere. I des del Departament d'Educació ens comprometem a donar suport a les polítiques, plans i contextos d'aprenentatge en els quals es tinguin en compte la perspectiva de gènere, així com incorporar-la en la formació de docents i en els plans i en els programes d'estudis, com un pas necessari per poder eliminar qualsevol tipus de violència a les escoles.

Us encoratjo a treballar conjuntament per educar coeducant-nos. Els centres educatius i la comunitat educativa teniu un paper rellevant en la possibilitat de provocar els canvis necessaris per viure en una societat on els pensaments, les actituds i els comportaments de les persones ens permetin relacionar-nos solidàriament.

Diacrític

dona dóna dona dóna
dona dóna dona dóna
dona dóna dona dóna
dona dóna dona dóna
dona dóna dona dóna

que violent és un accent
quan no fa prou diferència

Mireia Calafell

Maite Aymerich Boltà
Directora general de Currículum i Personalització

L'educació sexual i els Drets Sexuals i Reproductius

L'acadèmia no és el paradís. Però aprendre és un lloc on el paradís pot ser construït. L'aula, amb totes les seves limitacions, roman un indret de possibilitat. En aquest camp de possibilitat tenim l'oportunitat de treballar per la llibertat, de demanar-nos, a nosaltres mateixes i a les nostres companyes, una obertura del cor i de la ment que ens permeti encarar la realitat així com imaginar col·lectivament camins per moure'ns més enllà de les fronteres, per transgredir. Això és l'educació com a pràctica de llibertat.

bell hooks (1994)¹

La introducció de l'educació afectiva i sexual al currículum de l'educació formal és una reivindicació històrica dels moviments que defensen els Drets Sexuals i Reproductius, és a dir, la defensa dels drets humans. Són múltiples els organismes, instruments i consensos internacionals (OMS, UNESCO, Caire, Beijing, CEDAW)^{2,3,4} que han reafirmat i reiterat la centralitat d'aquesta proposta a efectes de la garantia del dret fonamental a l'educació, el dret fonamental a la salut, i, per descomptat, la possibilitat de viure una sexualitat desitjada i plaent, lliure de qualsevol forma de violència, incloent-hi qualsevol tipus de coacció i/o discriminació. En el context català, el marc legislatiu vigent⁵ ja contempla la idoneïtat d'introduir l'educació afectiva i sexual per a la construcció d'una societat més justa i sostenible, on la violència, la discriminació i l'opressió no hi tinguin cabuda.

L'educació sexual es projecta, doncs, com l'espai des del qual podem **comprendre la sexualitat, en tota la seva diversitat, centrada en el plaer i el benestar, des d'una perspectiva feminista i de drets.** I com que parlem de drets, de Drets Sexuals i Reproductius i, per tant, de drets humans, ha de quedar clar que l'educació sexual ha de ser **universal, inalienable i interdependent** de la resta del conjunt de drets que recullen i reconeixen allò que és inherent a qualsevol persona.

¹ Watkins, Gloria Jean (bell hooks), *Teaching transgress. Education as the practice of freedom*. London: Routledge, 1994.

² WHO for European Region. [Standards for Sexuality Education in Europe - Estándares de Educación Sexual para Europa](#). Oficina Regional de la OMS para Europa y BZgA. WHO, BZgA, editors, 2010, 84 p.

³ UNESCO. [Orientaciones técnicas internacionales sobre educación en sexualidad: un enfoque basado en la evidencia](#), 148 p.

⁴ *Monogràfic Drets Sexuals i Reproductius. Violències masclistes: vulneracions dels DSiR*. L'Associació.

⁵ [Llei 17/2015 d'igualtat efectiva entre homes i dones](#); [Llei 11/2014, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia](#); [Llei 14/2010 dels drets i oportunitats en la infància i l'adolescència](#); [Llei 5/2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista](#).

Els punts següents constitueixen els pilars fonamentals de l'educació sexual:

1. Des dels Drets Sexuals i Reproductius
2. Amb perspectiva feminista i interseccional
3. Sempre centrada en el plaer
4. Amb una mirada holística i integral
5. Amb la diversitat com a protagonista, transversalitzant-ne les interseccions
6. Fomentant el pensament crític i la lògica sociopolítica
7. Promovent l'autoconeixement, el coneixement i l'autocura

Aquesta proposta d'educació afectiva i sexual remarca el terme *afectiva* per fer-ne notar la invisibilitat permanent en una societat basada en la producció, l'eficiència i els mandats associats a la masculinitat, on les emocions sovint han quedat relegades a un segon terme, a l'àmbit privat, com a debilitats. Tot i així, **un abordatge integral de la sexualitat ja comporta implícit el protagonisme de l'eix de l'afectivitat**, l'eix relacional, perquè no podem imaginar una sexualitat positiva i saludable que no observi críticament sota quins paràmetres i models es teixeixen els vincles existents a la comunitat, a les famílies i a les unitats de convivència, o aquells que escollim i que prenen forma d'amistat i sexoafectivitat, fet que recupera la dimensió política dels afectes i les cures (Morgade 2019:3)⁶.

Des del convenciment que la sexualitat interpel·la tots els àmbits de la nostra vida, la proposta inclou també **una atenció expressa a l'eix social**, analitzant els valors de les diferents realitats societàries; les dinàmiques, estructures i institucions reguladores; la història del marc dels drets humans i les lluites per garantir-los d'una forma efectiva; les relacions d'hegemonia i contrahegemonia cultural que pauten normes de pensament i conducta a individus i comunitats, etc. Conscients que qualsevol experiència humana es revesteix dels elements descrits, **la vessant sociocultural i històrica esdevé també un tema transversal en tots els eixos que guien la divisió dels materials**.

Les persones, en la nostra acció quotidiana i col·lectiva, participem de la construcció i reproducció de nocions abstractes, com la cultura i els dispositius ideològics i de creences. Aquestes, a la vegada, en una relació recíproca, condicionen i modelen la nostra manera de ser persones,

⁶ Morgade, G. *La educación sexual integral como proyecto de justicia social*. Descentrada, 3 (1), e080, 2019. <https://doi.org/10.24215/25457284e080>

d'interactuar amb les altres i amb l'entorn. En els darrers anys, s'ha pres més consciència en relació al reconeixement i l'impacte del sistema heteropatriarcal sobre la pròpia vida, gràcies a la tasca que els feminismes han desenvolupat durant segles arreu del món. **En abordar l'educació sexual es fa imprescindible prestar atenció a la influència del masclisme i l'heterosexisme sobre la vivència de la sexualitat i la reproducció.** La tirania del gènere i la persecució de preferències sexuals no normatives; el control dels cossos de les dones i la criminalització del seu dret a decidir sobre aquests; la reproducció dels rols de gènere i l'atribució d'estereotips sobre el desig sexual (associat a l'home, consentit per la dona) i la incidència evident de la violència sexual a nivell internacional, entre moltes altres qüestions. Les vulneracions de drets fan palesa la necessitat de desmuntar aquest sistema criminal per a la promoció de la salut de totes les persones.

I és que la salut, un dels aspectes centrals de les nostres vides, no és l'absència de malaltia, sinó la consecució d'un estat de benestar que contempla les vessants sociorelacional, psicoemocional i física de qualsevol ésser humà. L'educació formal és un espai privilegiat per a la promoció de la salut, i, des de la perspectiva dels Drets Sexuals i Reproductius, **l'educació sexual incorpora alhora una mirada atenta i crítica a tots els aspectes de la sexualitat i la reproducció que tenen un impacte sobre els aspectes descrits, incentivant dins l'aula habilitats i estratègies d'autocura personals i col·lectives.** Des de la provisió d'informació científicament rigorosa sobre mètodes barrera i anticonceptius a la reflexió sobre l'impacte del context i de les pròpies decisions en l'adquisició d'hàbits de vida saludables i la prevenció d'afeccions i malestars. Considerant també el paper que desenvolupa el grup en aquests aspectes, la importància de comunicar i negociar amb les altres persones per conjugar interessos i necessitats i l'oportunitat o idoneïtat de recórrer a recursos externs especialitzats.

No podem pensar, però, en el cos que pot emmalaltir o en el cos que es cuida físicament com l'única presència de la dimensió corporal en un programa d'educació sexual integral. Se'ns fa bastant evident la relació estreta que hi ha entre els cossos i la sexualitat; som cossos sexuals i aquests interactuen, amb si mateixos, amb nosaltres mateixes, o amb els cossos de les altres persones en gran part dels imaginaris sexuals. És per això que val la pena **aprofundir en el coneixement i l'autoconeixement que tenim de la dimensió corporal, tant des d'una lectura anatòmica i fisiològica com des de la consciència i la percepció i els simbolismes que s'hi associen**, sobretot en època escolar, quan les transformacions que transiten els cossos prenen velocitats vertiginoses i estan carregades de significats. I tot explorant el cos des de la vivència com un espai dinàmic de possibilitat, que és i es fa, que acull i crea, que sent i comunica. També cal identificar l'acció externa que oprimeix, normativitza i exclou tota la diversitat corporal existent i tota la possibilitat de viure el propi cos i el cos de les altres persones des del plaer i el benestar.

Perquè **reivindiquem el plaer**, el plaer conscient i responsable. El plaer entès com la capacitat de gaudir, que ens permet, des de cada experiència subjectiva i diversa, valorar les nostres accions i compromisos, revisar allò que ens fa mal i potenciar allò que ens fa sentir bé. Perquè, deixant de banda les doctrines repressives i punitives que promulguen una sexualitat associada exclusivament a finalitats reproductives, **acompanyar en l'exploració del desig, de pràctiques, imaginàries i fantasies vol dir educar en el benestar, visibilitzar la diversitat de formes i colors de preferències, emocions i sensacions i democratitzar aquesta vivència des de l'ètica dels drets humans, aprenent a promoure i defensar el dret al plaer per a totes les persones.**

L'educació sexual integral té l'objectiu de participar del creixement i desenvolupament personal i comunitari, d'apropar-nos a un horitzó on la vida ha vençut contra les desigualtats, l'explotació i la discriminació. Des d'aquesta premissa, caldrà posar llum a totes les formes de violència que hi ha en aquest present que volem transformar, les violències que exercim, que permetem per la nostra indiferència i passivitat, que tolerem perquè ens fan massa por o perquè no som capaces ni capaçes d'imaginar l'alternativa. **Per tal de poder entendre la complexitat de la violència, l'impacte de les condicions sistèmiques i la reproducció d'aquestes en les dinàmiques interpersonals, hem de polititzar l'experiència singular, entendre-la en el context d'un entramat d'estructures discriminatòries, que s'articulen i s'imbriquen en la vivència del patiment i el malestar.** És necessària, per tant, l'aplicació de la perspectiva interseccional, una perspectiva que descriu la inextricabilitat de les diferents categories socials recognoscibles i dinàmiques que se'n deriven, per exclusió o per transgressió, de la imposició d'un determinat model normatiu "Home, blanc, ric, heterosexual, físicament canònic, etc.". **La vivència des dels marges, la vivència de les dones, migrades, homosexuals, transsexuals, pobres, treballadores, amb diversitat funcional, grasses, i un llarg etcètera, només es pot acollir, defensar i reivindicar des d'una lectura interseccional de la seva realitat concreta.**

Tots els eixos recorreguts i els continguts plantejats descriuen en l'actualitat molts debats candents, uns debats que encapçalen els moviments socials i militants que des de diferents coordenades lluiten per una vida digna. Els posicionaments parteixen de la resposta activa a determinades condicions de vida, i són tan vigents com ho són les estructures a les quals contesten, però la reflexió cap a la vida digna serà una constant del pensament crític. Per això, **caldrà revisar les aportacions presents, reformular-les i proposar-ne de noves sempre que es consideri necessari, des de tota la riquesa i la diversitat dels sabers col·lectius.**

Per acabar, proposem una mirada interna, reflexiva i autocrítica respecte a la docència i els models pedagògics. Som conscients, i és una de les principals aportacions dels materials, que el context condiona les nostres maneres de fer, com a persones i, per tant també, com a professionals. Des de la voluntat de transformar la realitat de manera integral, els feminismes han revisat i analitzat tots els àmbits de les nostres vides, incloent l'activitat pedagògica. En aquest sentit es fan propostes

que, a la pràctica, suposen incorporar els continguts de l'educació afectiva i sexual a la tasca de l'equip docent, no només en la seva acció emissora, sinó també en les pròpies habilitats i actituds comunicatives, atenció a l'espai, tracte amb l'alumnat, format d'avaluació, dinàmiques en el si de l'equip professional, relació amb les famílies i persones cuidadores d'infants i joves, etc. **Així, entenem que la millor aplicació dels materials passa per una atenció explícita al com: com es generen espais participatius i dialògics de creació de coneixement a l'aula, com es cuiden tots els vincles i com s'encarna una persona adulta referent i de confiança més enllà de les paraules que diu en el seu fer de cada dia.**

"El nostre projecte pretén fomentar la **participació** cívica del jovent perquè partim de la idea bàsica que cada persona és important i que l'actuació que desenvolupa pot marcar una diferència positiva en el món que l'envolta"; amb aquestes paraules, Rosa Sanchís (2018) defineix la intenció dels materials d'educació sexual "Els nostres drets, els nostres cossos"⁷ per al País Valencià i nosaltres les compartim fil per randa. **Des de la mateixa premissa, a més, volem acabar aquesta introducció fent un reconeixement explícit a totes aquestes persones que, des de la docència, conscients de la mancança d'una proposta més orgànica, han desplegat iniciatives per promoure l'educació sexual, nodrint el creixement i l'aprenentatge d'infants i joves, amb un compromís ferm amb el seu benestar.**

⁷ [Els nostres drets, els nostres cossos. Guia d'Educació Sexual](#). Generalitat Valenciana, 2018.

Claus de lectura i aplicació dels materials

En aquest apartat, oferim una guia dels documents que s'introdueixen a continuació. Els materials inclouen **tres publicacions** que corresponen respectivament a les propostes per a les etapes de l'educació infantil, l'educació primària i l'educació secundària. La d'educació infantil està adreçada al segon cicle d'aquesta etapa; la d'educació primària es divideix en tres documents, cada un adreçat a un cicle: inicial, mitjà i superior; la d'educació secundària està formada per dos documents, un per als cursos primer i segon i un altre per a tercer i quart. En total, doncs, els continguts s'organitzen en **sis dossiers**.

Cada dossier es compon de **sis capítols** relatius als eixos que conformen una mirada integral a l'educació sexual. Tots els capítols consten d'una **introducció** dels diferents aspectes de cada temàtica, que té l'objectiu de contextualitzar i explicar els elements principals que cal abordar; un recull sintètic de les **idees clau** de cada fragment introductori per a tot l'equip docent i una enumeració dels **continguts** desglossats. Per últim, al final de cada capítol s'hi afegeix un petit **recull de recursos i materials**. Aquests apartats no són més que aproximacions tant metodològiques com didàctiques al material, i per tant, un punt de partida des del qual desenvolupar tots els coneixements, temàtiques i continguts presentats.

El **recull de recursos**, al seu torn, busca ampliar els continguts i coneixements específics que es treballen a cada capítol. S'hi inclouen materials teòrics per a l'equip docent que permeten seguir indagant en les temàtiques treballades i altres materials de suport pedagògic per a contribuir al desenvolupament del treball a l'aula.

Amb la voluntat de construir un marc holístic es recomana fer **una lectura vertical** (una lectura transversal de tots els eixos per cada etapa educativa) **que entengui com s'imbriquen i se solapen els diferents continguts presentats**, ja que la divisió pretén només ser operativa, però

es desdibuixa i es conjuga en una visió global. La mateixa premissa regeix les activitats proposades, en tant que totes i cada una, malgrat estar assignades a un eix concret, obren espais d'oportunitat per abordar també continguts presentats en els altres eixos.

És possible alhora fer **una lectura horitzontal** (una lectura des d'infantil a secundària) de tots els eixos, en el sentit que tracen un recorregut d'aprenentatge acumulatiu que es pot consultar a l'[itinerari d'educació afectivosexual](#). És molt important tenir present aquesta lectura horitzontal ja que, malgrat les assignacions curriculars dels diferents continguts a una etapa escolar determinada, la tasca de l'equip docent rau a **poder detectar les necessitats singulars de cada grup i aplicar-hi un abordatge adequat**, capaç d'incidir en la seva realitat concreta, acompanyant-ne la formació. Això implica conèixer quins són els objectius d'aprenentatge que s'han d'haver assolit a una determinada edat, contrastar-los amb la situació real de l'alumnat, i adaptar la programació per tal de respondre a les característiques pròpies de cada context particular.

Val la pena destacar la voluntat de **transversalitzar tots els continguts proposats** als diferents espais de l'educació formal en lloc de constituir-se com una matèria específica. La complexitat de la temàtica, la seva radicalitat i la multiplicitat d'aspectes que interpel·la comporta abordar-la d'una manera integral, també pel que fa els diferents àmbits curriculars, **permeant les diferents àrees i matèries**. Partint de les recomanacions explícites que els materials contemplen, l'equip docent trobarà els espais idonis per presentar i explorar tots els continguts.

Eix 1

Societats i Drets Sexuals i Reproductius

1.1 Valors, societats i sexualitat

1.2 Drets humans i Drets Sexuals i Reproductius

Proposta d'activitat d'aprenentatge

Recursos

1.1 Valors, societats i sexualitat

L'ètica relacional, basada en el respecte mutu, el reconeixement de la diferència i la riquesa de la diversitat, són la base dels valors i normes de comportament social que han d'assolir els infants.

L'exercici ple dels Drets dels Infants, Humans i Sexuals i Reproductius permet viure i gaudir en una societat justa i lliure.

Les comunitats, religions o models familiars diferents que conviuen a l'aula, són un exemple de riquesa i diversitat i poden ajudar els infants a reconèixer cultures diferents, estructures familiars i pràctiques de valors i tradicions. Totes, però, sempre que permetin la socialització sana dels infants.

Les comunitats, religions o models familiars diferents que conviuen a l'aula, són un exemple de riquesa i diversitat i poden ajudar els infants a reconèixer cultures diferents, estructures familiars i pràctiques de valors i tradicions.

Hem de fomentar un **imaginari social de justícia que permeti desenvolupar en total plenitud les capacitats i creixement saludable dels infants**. Fomentar l'adquisició d'eines d'expressió i comunicació de desitjos i límits com a eines d'autocura per gaudir de la salut sexual i dels seus drets. Alhora, hem d'**assegurar espais de confiança, proximitat i seguretat** per al creixement físic, mental i social dels infants.

Com a **educadores i garants dels drets dels infants**, prestarem atenció als casos d'incompliment i situacions de risc per mancances, negligències o vulneracions de drets que poguessin estar vivint les persones a les cases o unitats de convivència.

També, i molt important, és que qualsevol infant tingui clares les pautes de comportament dels adults, a favor de la seva integritat, seguretat i confiança, en tots els àmbits, privats i públics, a l'escola i a les llars.

Idees clau per a l'equip docent

- Desvelar que els valors estan molt condicionats pels agents, les categories i les estructures que actuen en els espais de socialització i aprenentatge permet avançar cap a seva comprensió crítica.
- Reconèixer les diferències de valors i pràctiques culturals dins de la societat permet normalitzar i valorar la diversitat com a element imprescindible per a l'enriquiment i el creixement col·lectiu.
- Estar atentes i atents a possibles situacions de risc o vulneracions de drets en el si dels espais de socialització de l'infant permet garantir-ne una protecció major.
- Definir les pautes de comportament adult vers la infància en l'àmbit públic i privat són accions preventives que tenen per objectiu donar eines per a la pròpia seguretat.

Continguts

1. Identificació de valors propis, valors familiars i valors de grup.
2. Iniciació al coneixement de normes i valors socials cap a una justícia relacional.
3. Reconeixement de les categories del gènere, l'edat i les religions com a condicionants dels valors propis i intracomunitaris.
4. Iniciació a la comprensió i valoració de la diferència i la diversitat per l'enriquiment col·lectiu i del grup.
5. La importància de la seguretat i la distància relacional en funció del vincle amb els adults en els àmbits privats i públics.
6. ...

1.2. Drets humans i Drets Sexuals i Reproductius

Els Drets Sexuals i Reproductius (DSiR) són un conjunt de drets humans que garanteixen que les persones puguin viure en llibertat i sense violència. Suposen poder expressar i gaudir dels nostres cossos, de les nostres sexualitats, dels nostres desitjos i plaers lliures de tot tipus de violències i discriminacions. Alhora, ens garanteixen poder exercir i gaudir de la plena sobirania corporal, orientació sexual i identitat i expressió de gènere. Són igualment poders vitals que, reconeguts plenament, contribueixen a transformar les societats. Des d'un posicionament polític feminista, han de garantir també el dret al plaer. **La garantia real d'aquests drets és uns dels elements clau que ens permeten transitar cap a societats justes i lliures.**

El dret a la vida, a la llibertat, a la seguretat i a la integritat corporal són essencials per a la socialització dels infants. Les competències que en resulten generen un marc mental i fàctic que s'alimenta de les idees fonamentals d'"el meu cos i la meva vida són meus i, per tant, puc decidir què en faig"; i també, en tant que la informació sobre la pròpia sexualitat és individual, "només jo decideixo si vull compartir-la".

Tot plegat, es complementa amb els drets dels infants, entre d'altres, amb el dret a la igualtat sense discriminació per raça, religió o lloc de naixement, i el dret a l'educació que fomenta la solidaritat, l'amistat i la justícia entre tothom. D'aquesta manera, els infants comencen a familiaritzar-se amb el **paradigma dels drets, l'esdevenir subjectes de drets i amb la comprensió que els drets són instruments per a la reivindicació** de la dignitat humana i de la diversitat.

El dret a la vida, a la llibertat, a la seguretat i a la integritat corporal són essencials per a la socialització dels infants. Les competències que en resulten generen un marc mental i fàctic que s'alimenta de les idees fonamentals d'"el meu cos i la meva vida són meus i, per tant, puc decidir què en faig".

Idees clau per a l'equip docent

- Treballar la igualtat de totes les persones a partir de la defensa dels drets implica familiaritzar-se amb el concepte "subjecte de drets" com a instrument per a la reivindicació i protecció de la dignitat humana.
- Integrar el dret a la informació, la seguretat, la protecció, la intimitat i la privacitat suposa generar un marc mental on no hi tenen cap cabuda les violències contra la infància.

- Consolidar la noció del deure adult com a garant d'aquests drets i explorar-ne el compliment en l'entorn immediat de l'infant permet la detecció de possibles situacions de risc que impliquen mancances, negligències o vulneracions de drets en el si de les llars o unitats de convivència.

Continguts

1. Els drets dels infants: iniciació, coneixement i pràctica
2. Iniciació al coneixement dels Drets Sexuals i Reproductius.
3. El dret a la informació, la seguretat, la protecció, la intimitat i la privacitat: drets fonamentals de tots els infants i persones.
4. La igualtat de drets de totes les persones.
5. L'adult com a garant dels drets dels infants; primer pas per a la confiança i seguretat.
6. El concepte de "subjecte de drets"; iniciació a la defensa de la dignitat humana i dels drets humans i sexuals i reproductius.
7. Iniciació a les pautes de comportament des de la perspectiva de l'ètica relacional.
8. ...

Recursos

Informació

- ▶ Ballesteros, N., Canimas, J., Gómez, J., Gordó, G., Ibáñez, E. *Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya*. Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya, 2015.
http://www.gencat.cat/governacio/pub/sum/dgar/guia_educatius.pdf
- ▶ *Convenció sobre els drets de l'infant*. Nacions Unides, 20 de novembre del 1989. Publicació a càrrec del Departament de Relacions Institucionals, Parlament de Catalunya.
<https://www.parlament.cat/document/cataleg/48039.pdf>
- ▶ Minotta, C., Meneses, Y. *Escuela, raza, sexo, etnia, racismo, homofobia y daño psicosocial*. Revista Nacional e Internacional de Educación Inclusiva, 11,(1), 2018.
<http://salutsexual.sidastudi.org/resources/inmagic-img/DD50262.pdf>

Material pedagògic

- ▶ *Coneix els teus drets*. (12/12/2019) recuperat de
http://www.coneixelsteusdrets.cat/home_drets_3.html
- ▶ *21 contes per educar en valors*, Diversos autors, 2013. Coneix els teus drets. Edició de CEESC.
https://www.ceesc.cat/images/simplefilemanager/56684bd66d0c83.65588823/LlibreContesConeixElsteusDrets_2013.pdf
- ▶ *La transmissió dels valors en la infància: guia per a infants de 0 a 6 anys*, Diversos autors, 2019. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, Generalitat de Catalunya.
https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/el_departament/publicacions/civisme/la-transmissio-de-valors-en-la-primera-infancia-guia-per-infants-de-0-a-6-anys/
- ▶ Ruillier, J. *Por cuatro esquinitas de nada*. Editorial Juventud, 2014.
<https://youtu.be/RsfEqel9Bx4>
Adaptació audiovisual d'un conte infantil sobre valors, respecte i suport mutu.

Eix 2

Relacions

2.1 La vida en comunitat

2.2 Llars, famílies i criances

2.3 Vincles, relacions afectives i sexoafectives

Proposta d'activitat d'aprenentatge

Recursos

2.1 La vida en comunitat

Les persones som éssers sexuals, socials i dependents i per això vivim en comunitats. Des de sempre han existit grups humans organitzats entre si per sobreviure a les adversitats de l'entorn. El grup esdevé, doncs, el cos social a dins del qual totes les persones necessiten de cures recíproques, directa o indirectament. Sabem que les necessitats de cures són específiques i diverses per a cada persona però també sabem que tothom, sense excepció, valora l'amor i l'estima del nostre entorn.

Cada grup, tribu, comunitat o societat s'ha organitzat de manera diferent per sobreviure i reproduir-se. Malauradament, en el nostre context, la forma d'organització dominant s'ha construït en base a una lògica jeràrquica, d'explotació i de poder, privilegiant només els homes blancs, occidentals, capacitats, de classe mitjana-alta i heterosexuais.

Cada grup, tribu, comunitat o societat s'ha organitzat de manera diferent per sobreviure i reproduir-se. Malauradament, en el nostre context, la forma d'organització dominant s'ha construït en base a una lògica jeràrquica, d'explotació i de poder, privilegiant només els homes blancs, occidentals, capacitats, de classe mitjana-alta i heterosexuais.

Així doncs, la realitat és que vivim en comunitats on l'ontologia relacional es basa en una diferència que justifica desigualtats socials i que genera jerarquies injustes. Aquestes jerarquies es perpetuen i mantenen a través del que anomenem violències institucionals: el control de l'educació, la cultura i els valors, el control sobre els cossos de les dones, el control sobre la natalitat o el control sobre la sexualitat.

Sabem que aquesta forma relacional específica contempla la diferència com un fet negatiu, per això des dels moviments socials, com el feminisme o l'ecologisme, es lluita per canviar-la i caminar cap a la justícia global. És, precisament, en la infància, on cal començar a treballar aquestes **ètiques relacionals** noves, **des de la coeducació i a favor de la riquesa de la diversitat**.

Durant la infància, es construeixen les primeres relacions afectives, especialment en els nuclis familiars o unitats bàsiques de convivència. Aquests esdevenen o haurien d'esdevenir espais de seguretat i proximitat, de cura i estima, reforçant i responenent a les necessitats humanes d'afecte i confiança. És cabdal transmetre i ressaltar **la importància de construir relacions i comunitats per a la millora de la vida de les persones**.

Totes les violències, sense excepció, són inacceptables, i ningú té el dret d'exercir-les ni pot estar obligat a patir-les. Cap persona, adulta o infant, mereix un tracte de menyspreu, discriminació, estigmatització o violència de cap tipus. Tothom és diferent, no hi ha dues persones iguals. Aquí hem d'emfatitzar, com a educadores, que l'única **normalitat és la diversitat**.

Idees clau per a l'equip docent

- Fomentar les relacions i les comunitats ajuda a entendre la importància que tenen per a la millora de la vida de les persones.
- Assimilar que totes les violències són inacceptables, que ningú té dret a patir-les ni a exercir-les promou relacions lliures de violències.

Continguts

1. La importància de construir relacions sanes per a la millora de la vida de les persones.
2. Actituds i comunicació positives com a eines pel benefici del grup.
3. Reconeixement de les violències com a forma de relació inacceptable.
4. Coneixement del dret a la no violència per tal de no exercir-la ni patir-la.
5. ...

2.2. Llars, famílies i criances

Les famílies i les unitats bàsiques de convivència són estructures transmissores de valors, i els infants reproduïen aquests valors apresos en la resta d'espais relacionals, com el grup de classe. És per això que cal reconèixer i identificar la influència que exerceixen en la capacitat emocional de l'infant.

Cal assenyalar que la paraula "família" prové del llatí *famulus*, que significa esclau. La forma familiar tradicional és aquella en la qual l'home i pare és el cap de família i la dona i esposa la sustentadora de les cures i cria. Aquest model familiar és heteropatriarcal.

De famílies i unitats bàsiques de convivència n'hi ha de molts tipus i models diferents i és important que es visibilitzin a l'aula per tal d'ajudar a construir un imaginari social, familiar i relacional en el qual els infants normalitzin la diversitat i no es perpetui un sistema que és abusiu en termes de poder.

Les famílies i les unitats bàsiques de convivència són estructures transmissores de valors, i els infants reproduïen aquests valors apresos en la resta d'espais relacionals.

Idees clau per a l'equip docent

- La importància d'identificar les famílies i les unitats bàsiques de convivència com a nuclis de confiança reforça relacions de proximitat i seguretat.
- Entendre que les famílies i les unitats bàsiques de convivència són transmissores de valors ajuda a identificar-ne la reproducció en altres espais, com el grup de classe.

Continguts

1. Iniciació a la identificació dels valors provinents de les famílies o unitats bàsiques de convivència, en especial els de proximitat i confiança.
2. Les famílies o unitats bàsiques de convivència com a unitats reproductores de valors socioculturals hegemònics i contrahegemònics.
3. Els vincles de confiança i proximitat a l'aula.
4. ...

2.3. Vincles, relacions afectives i sexoafectives

De famílies i unitats bàsiques de convivència n'hi ha de molts tipus i models diferents i és important que es visibilitzin a l'aula per tal d'ajudar a construir un imaginari social, familiar i relacional en què els infants normalitzin la diversitat. En altres paraules, la normalització de la diferència i la diversitat promou la garantia dels Drets Sexuals i Reproductius, en concret el dret a viure amb llibertat la pròpia sexualitat i el dret a la planificació familiar.

Un aspecte molt important de les relacions humanes és la comunicació. Per crear i mantenir relacions i vincles de manera sana i positiva cal que treballem el respecte i la comunicació assertiva.

Un aspecte molt important de les relacions humanes és la comunicació. Per crear i mantenir relacions i vincles de manera sana i positiva cal que treballem el respecte i la comunicació assertiva. Això comporta aprendre a identificar les pròpies emocions, necessitats i límits, així com ser capaces d'escoltar i respectar els desitjos, necessitats i emocions de les altres persones, **incentivant l'educació afectiva i les capacitats de gestió emocional.**

Promovent una comunicació assertiva a favor de l'afectivitat i el respecte, s'aprèn també a escoltar i a acollir sentiments aparentment més incòmodes com la ira, la decepció, la gelosia o la frustració, de manera que es poden treballar i gestionar perquè a la llarga no es tradueixin en comunicació violenta i agressiva. **L'aprenentatge de la comunicació assertiva és, per tant, una estratègia de prevenció de les violències masclistes** i de tot tipus de violències.

Idees clau per a l'equip docent

- Referenciar diferents models familiars i relacionals ajuda a normalitzar la diversitat.
- Aprendre a relacionar-se en base a una comunicació assertiva i de respecte fomenta relacions sanes i positives i ajuda a la convivència.
- Aprendre a escoltar i identificar les emocions de la gelosia, la frustració, la ira o la decepció ajuda a gestionar-les.

Recursos

Informació

- ▶ Salvador, Ll., Carreras, P. (2015) *Família? Famílies!* Departament d'Ensenyament Subdirecció General de Llengua i Plurilingüisme. Servei d'Immersió i Acolliment Lingüístic.
http://xtec.gencat.cat/web/.content/projectes/lectura/gustperlalectura/materialdidactic/documents/primaria/families_introduccio_i_proposta_VS_complet.pdf
- ▶ *Protocol marc d'actuacions contra el maltractament a infants i adolescents de Catalunya*. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Generalitat de Catalunya, 2017.
https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematics/07infanciaiadolescencia/DEST_columna_dreta/documents/Protocol-Marc-Maltractament-IA.pdf
- ▶ *Programa prevenció abús sexual infantil*. Departament de Promoció de la Infància, Ajuntament de Barcelona, 2019.
<https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documents/programa-prevencio-atencio-abus-sexual-infantil.pdf>

Material pedagògic

- ▶ Jimenez, E., Vilaplana, G., Cela, X. *Pam a pam, coeduquem*. Associació Candela i Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya, 2015.
http://dones.gencat.cat/web/.content/03_ambits/docs/vm_pam_a_pam_coeduquem.pdf
- ▶ *Quadern pedagògic per al professorat del cicle formatiu de grau superior d'educació infantil*. Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya.
- ▶ Bla, A., Cardona, A., Ferrús, N. *Col·lecció contes familiars*. Edicions 96, 2019.
https://www.edicions96.com/libro/contes-familiars_94201/
- ▶ *Tutty, joc famílies diverses*.
<https://lalalaeditorial.com/producto/tutty-un-juego-de-familias-diversas-version-castellano/>

Tutty és un joc de cartes que promou el respecte a la diversitat afectiva, sexual i familiar. Contribueix a la superació dels prejudicis i estereotips de gènere oferint models alternatius de convivència.

Eix 3

La construcció social del gènere

3.1 Anàlisi crítica del gènere

3.2 Violències masclistes i LGTBIfòbiques

3.3 La violència sexual a la infància i l'adolescència

Proposta d'activitat d'aprenentatge

Recursos

3.1 Anàlisi crítica del gènere

El gènere és una construcció social que té un impacte directe sobre totes les persones, fins i tot abans de néixer. Aquesta construcció social divideix la humanitat en dues categories: nens i nenes, homes i dones.

Ja des del naixement solem començar a dibuixar tot allò que la persona sentirà, que voldrà i que necessitarà, en definitiva, qui serà, exclusivament en funció dels genitals. Les atribucions que farem, de d'aquesta posició, seran binàries, contraposades i definiran els recorreguts vitals i les identitats de la persona.

La construcció social del gènere binari, definida a partir de l'aparell genital tendeix a invisibilitzar la diversitat humana.

Començar a treballar sobre la diversitat corporal permetrà trencar la concepció binària del gènere, tant pel que fa a la pròpia identificació com a nen, nena o altres, com al que s'espera pel fet de ser nen o nena.

Cada persona és única i diferent de qualsevol altra, així com també ho és el seu cos.

Els infants d'educació infantil estan en una etapa de descobriment que els pot permetre incorporar, des de l'inici, la idea que no hi ha comportaments adequats o inadequats en funció dels genitals que tinguin. **Cada persona és única i diferent de qualsevol altra, així com també ho és el seu cos.**

L'objectiu és **desvincular l'assignació de gènere dels genitals**. Aquest concepte cal traslladar-lo al tipus de joc que trien, a la roba que volen vestir o de què es volen disfressar...

Idees clau per a l'equip docent

- Entendre que els cossos de les persones són diferents i únics és el primer pas per acceptar i normalitzar la diversitat.
- Assenyalar que l'assignació social imperant dels sexes segons els genitals vulva i penis permet comprendre que és una norma construïda, que no tots els cossos encaixen amb aquesta norma i que no tots els infants tenen perquè identificar-s'hi.
- Comprendre que vivim en una societat sexualitzada sota el binarisme home-dona permet observar que l'assignació social de la identitat sexual i de gènere que es dona en néixer deixa cossos i persones fora d'aquest esquema binari.

Continguts

1. Observació i exploració del propi cos.
2. Observació de diferents cossos i sexes.
3. Coneixement i acceptació de la diversitat de cossos: les persones són diferents i úniques.
4. Descobriment de la diversitat com a font de riquesa.
5. La identitat sexual i de gènere com a decisió personal i no com a assignació social.
6. ...

3.2. Violències masclistes i LGTBfòbiques

Si l'acompanyament de l'adult en els descobriments que van fent els infants es duu a terme amb llibertat i amb respecte, s'aniran reduint les imposicions socials determinades prèviament.

Vivim en una societat que, a més de dividir les persones binàriament en homes i dones, no atorga el mateix valor social a les dues categories. Aquestes desigualtats es comencen a percebre de manera inconscient en edats primerenques.

Com a referents educatius, és important prendre consciència i no reproduir les expectatives diferencials en nens i nenes derivades de l'assignació de rols. Suposar uns interessos diferents o uns comportaments determinats en uns o altres, requereix una revisió personal per l'impacte que pot tenir en la persona i en l'acció educativa.

Vivim en una societat que, a més de dividir les persones binàriament en homes i dones, no atorga el mateix valor social a les dues categories. Aquestes desigualtats es comencen a percebre de manera inconscient en edats primerenques.

Assentar una base educativa que permeti identificar aquestes

desigualtats facilita als infants entendre allò que els passa i reconèixer que, emocions com la impotència, la vergonya, la ràbia o la frustració poden estar relacionades amb una assignació de gènere amb la qual no se senten còmodes.

Idees clau per a l'equip docent

- Qüestionar el fet que abans de néixer ja tindrem un sexe assignat que marcarà la nostra experiència vital al món.
- Comprendre que som una societat sexualitzada, perquè assignem el sexe a les persones fins i tot abans de néixer i les eduquem segons un sistema binari de sexe/gènere, ajuda a comprendre què s'espera de si mateix i a identificar els malestars derivats de les experiències i expectatives marcades per les diferències sexuals.
- Acollir i parlar de les desigualtats i conflictes que deriven de les diferències sexuals a l'hora de relacionar-nos entre iguals o amb la resta de persones del grup permet aprendre a gestionar i expressar malestars i emocions com la impotència, la ràbia o la frustració.

Continguts

1. El comportament i les relacions entre iguals segons les diferències sexuals.
2. Les diferències sexuals com a desigualtats: iniciació a la identificació i a l'expressió.
3. ...

3.3 La violència sexual contra la infància i l'adolescència

La identificació i expressió de les emocions serà cabdal perquè els infants aprenguin a rebutjar contactes físics que no desitgin. Cal reconèixer la legitimitat de l'emoció del rebuig i treballar el comportament que se n'ha de derivar, és a dir, la negativa.

Un bon treball de l'autoestima i l'autorespecte dels infants ajudarà també a aprendre a diferenciar els contactes desitjats dels no desitjats.

Posar paraules a les ambivalències que pot generar un contacte no desitjat per part de persones estimades o figures de protecció pot ser l'eina bàsica per als infants per aprendre a identificar situacions abusives.

La identificació i expressió de les emocions serà cabdal perquè els infants aprenguin a rebutjar contactes físics que no desitgin.

Idees clau per a l'equip docent

- Interioritzar la importància de distingir les situacions que generen benestar i sensacions agradables de les que no, ajuda a prevenir situacions de risc.
- Aprendre a escoltar i a expressar els límits i necessitats d'intimitat per interioritzar els drets al propi cos i a dir NO davant de la coerció i els contactes no desitjats.
- Observar i escoltar les expressions d'emocions i sensacions agradables o desagradables, de benestar o malestar dels infants permet detectar possibles casos de violència sexual que puguin estar vivint.

Recursos

Informació

- ▶ *Protocol de prevenció, detecció i intervenció davant la violència masclista entre l'alumnat.* Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya, 2019.
<http://xtec.gencat.cat/web/.content/centres/projeducatiu/convivencia/protocols/violencia-masclista/documents/protocol-violencia-masclista-unificat.pdf>
- ▶ *Protocol de prevenció, detecció i intervenció enfront l'assetjament escolar a persones LGBTI.* Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya, 2017.
<http://xtec.gencat.cat/web/.content/centres/projeducatiu/convivencia/protocols/assetjament-escolar-persones-lgbti/documents/Protocol-assetjament-persones-LGBTI-unificat.pdf>
- ▶ *Protocol per a l'atenció i acompanyament de l'alumnat transgènere en els centres educatius.* Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya, 2017.
http://xtec.gencat.cat/web/.content/curriculum/coeducacio/protocols/documents/08_protocol-transgeneres.pdf
- ▶ *Recursos para la implementación del género en la Educación Infantil.* Diversos autors. GenderLoops, 2008.
<http://www.genderloops.eu/docs/herramientas.pdf>
- ▶ *El plaer de trencar la norma. Claus reflexives per a l'Educació Sexual (II).* SIDA STUDI, 2018.
<http://salutsexual.sidastudi.org/resources/inmagic-img/DD59548.pdf>

Material pedagògic

- ▶ *Hi havia una vegada, contes coeducatius.* Ajuntament de Manresa, Consell comarcal del Bages.
https://www.manresa.cat/docs/docsArticle/4493/cataleg_contes_coeducatius.pdf
- ▶ *Sense armaris. Una guia diversa.* Diversos autors. Servei de Documentació en Literatura Infantil i Juvenil, 2019.
<http://bibarnabloc.cat/2018/12/21/sense-armaris-una-guia-diversa-2019/>
- ▶ *Patis coeducatius. Guia per a la transformació feminista dels espais escolars.* Col·lectiu Punt 6 i Coeducació, 2019.
<https://www.youtube.com/watch?v=H5tqsbbGNs0&t=2s>

Eix 4

Cossos, desenvolupament i autoconeixement

4.1 Consciència i imatge corporal

4.2 Anatomia i fisiologia sexual i reproductiva

4.3 Pubertat

Proposta d'activitat d'aprenentatge

Recursos

4.1 Consciència i imatge corporal

Els cossos de les persones han pres diferents significats i han protagonitzat múltiples pràctiques i rituals arreu del món i al llarg de la història. Actualment, en el nostre context més proper, tenim diversos imaginaris sobre el cos: el cos treballador, el cos de les dones, el cos com a objecte d'estudi de la medicina, i, sobretot, el cos funcional i útil.

D'aquesta concepció més mecànica del cos, una concepció que entén el cos principalment com un mitjà i no com un tot, en deriven diversos malestars. En canvi, és ben reconeguda la contribució al benestar de les activitats que promouen i potencien la consciència corporal.

Cal desafiar la "pressió estètica", entesa com la imatge corporal normativa, principalment en les dones, que s'adequa a allò que es considera acceptable i respon a les normes de gènere.

La infància, en l'estat de creixement més expansiu i explorador, tot just comença a incorporar les normes de la funcionalitat social, però viu en els cossos el joc, la relació, l'expressió, l'emoció, etc. Quan potenciem, amb una intenció educativa, aquesta vivència, tenim per objectiu **fomentar la consciència corporal, la capacitat d'obtenir i generar significats a partir i a través del cos.**

Construir l'espai grupal des d'aquesta perspectiva ofereix també l'oportunitat d'abordar la imatge dels cossos de les altres persones com una font d'informació més que evidència la diversitat en totes les seves cares: moviments diversos, gestos diversos, robes diverses, formes diverses, etc.; quines reflexions aporten totes aquestes diferències?

Cal **desafiar la “pressió estètica”**, entesa com la imatge corporal normativa, principalment en les dones, que s'adequa a allò que es considera acceptable i respon a les normes de gènere. Un primer pas per trencar amb aquesta idea és entendre la imatge com un canal comunicatiu més que, mitjançant l'observació, aporta diversitat i valor a l'esfera relacional.

Viure a través del cos implica, també, **normalitzar l'interès vers el propi cos i el cos de les altres persones**, compartint els dubtes i inquietuds que comporta. És necessari, a més, acceptar l'autoexploració quan se centra en les zones genitals i, des de l'educació, hem de poder acompanyar les preguntes que es generin sense atribuir-hi significats adults, sent conscients que la curiositat és un mitjà fonamental per a l'aprenentatge.

Idees clau per a l'equip docent

- Treballar el cos, des de la infància, a partir de l'expressió, la comunicació i la relació amb els altres promou la presa de consciència i trenca amb la concepció més mecanicista i/o instrumental dels cossos.
- Entendre la imatge dels altres cossos com una part la dimensió estètica de la relació i la comunicació entre persones suposa apreciar i valorar la diversitat, per la riquesa de significats que conté.
- Normalitzar la curiositat i l'autoexploració del cos, incloent les zones genitals, garanteix el dret al dubte i a la informació, reverteix el tabú i la connotació adulta dels cossos i ofereix un aprenentatge més lliure.

Continguts

1. Participació en els espais habituals d'expressió i comunicació corporal a través de la música, l'art, la representació teatral, el joc, etc.
2. Aportació de reflexions individuals i col·lectives sobre els espais d'expressió corporal, els coneixements obtinguts i les emocions viscudes.
3. La curiositat i les ganes de saber com a font d'aprenentatge.
4. La imatge corporal, pròpia i de l'altre, com una font d'informació més, valorant-ne la riquesa de significats diversos i rebutjant l'emissió de judicis de valor a partir d'aquesta.

5. Expressions estètiques del cos (robes, disfresses, maquillatge...) com a demostració de la riquesa de la diversitat, en constant canvi i transformació.
6. Descoberta del cos a través de l'autoexploració i l'autoconeixement
7. ...

4.2 Anatomia i fisiologia sexual i reproductiva

Les qüestions que es puguin plantejar a partir de l'autoexploració i l'exploració del cos s'han de poder atendre des del respecte al **dret bàsic a la informació, aportant coneixements comprensibles segons l'edat** sobre les diferents parts del cos i les seves funcions, les zones anatòmiques que es vinculen a la sexualitat i tota la diversitat fenotípica que engloben.

L'equip educatiu ha de fomentar una conducta preventiva del malestar corporal que impliqui aportar **informació sobre pràctiques d'autocura i aplicar la diversitat als requeriments dels cossos, promovent l'atenció a la diferència**. La diversitat funcional s'ha d'entendre des del contínuum de les capacitats singulars de cada cos i acompanyar-se i cuidar-se des de l'espai comú.

Les qüestions que es puguin plantejar a partir de l'autoexploració i l'exploració del cos s'han de poder atendre des del respecte al **dret bàsic a la informació, aportant coneixements comprensibles segons l'edat**.

Idees clau per a l'equip docent

- Garantir el dret fonamental a la informació implica proporcionar informació comprensible i lliure de prejudicis i tabús sobre els cossos (parts i funcions, caràcters sexuals i diversitat, pautes de cura i higiene, etc.)
- Conèixer i aprendre les característiques del cos, les seves necessitats higièniques, la diversitat present a tots els cossos i els processos inherents és imprescindible per tenir-ne cura i prendre'n consciència.

Continguts

1. Valoració i integració del dret a la curiositat i a la pregunta sense vergonyes i tabús.
2. Aprenentatge de les característiques bàsiques dels cossos incloent-hi la vessant sexual i reproductiva.
3. La diversitat dels cossos i les seves necessitats diverses.
4. Les necessitats higièniques en relació a l'autocura com a promoció de l'autonomia i la responsabilitat.
5. La cura del propi cos i dels cossos dels companys i companyes, amb especial atenció a tot el ventall de necessitats.
6. ..

4.3 Pubertat

Per últim, és important **introduir els canvis corporals i emocionals que implica el creixement**,

És important introduir els canvis corporals i emocionals que implica el creixement.

ja que sovint poden generar estats de desconcert, sobretot si no s'acompanyen ni es reflexionen conjuntament. Visibilitzar a l'aula aquests processos permet familiaritzar-s'hi i promoure un concepte de cos dinàmic que acull la incertesa com una oportunitat de descobrir-se cada dia una mica més.

Idees clau per a l'equip docent

- Introduir i visibilitzar els canvis físics i emocionals que implica l'edat facilita la familiarització amb les transformacions i processos vinculats al creixement.
- La disposició explícita de l'equip docent per rebre dubtes i consultes individuals que desitgen una privacitat major contribueix a normalitzar les emocions derivades dels canvis i processos corporals.

Recursos

Informació

- ▶ Fernandez, A., Rotella, I., Lombardía, C., Fidalgo, N., Arango, E. *Tu sexualidad*. Instituto Asturiano de Juventud, Asociación de Mujeres Jóvenes, 2008.
<https://www.asturias.es/Juventud/FICHEROS/CuadernosOrientacion/CO%201%20Tu%20Sexualidad.pdf>
 Publicació que aprofundeix sobre diversos aspectes de coneixement per entendre els cossos, anatomia, fisiologia o sexualització.

Material pedagògic

- ▶ *Nina migjorn*.
<http://ninamigjorn.blogspot.com/p/hola.html>
 Representació del cos de la dona, de l'embaràs i el part a través d'una nina.
- ▶ Catalan, M. *Descobrint el cos, semblant paraules*. Pol·len edicions, 2018.
<https://pol-len.cat/lilibres/descobrint-el-cos-sembrant-paraules/>
- ▶ *Aplicació interactiva "Què m'has dit!"*.
http://www.edu3.cat/Edu3tv/Fitxa?p_id=28323&p_ex=cos
 Aplicació interactiva que repassa el nom de les parts del cos humà i explica el significat de l'expressió "índex de sensació".
- ▶ Martínez, M., Crescini, A., Varhegyi, V., Fernández-Aballí, A. *El mètode BODI. Diversitat cultural, cossos, gèneres i salut des de la infància. Guia didàctica per fomentar la diversitat i la no-discriminació*. La Xixa Teatre i Ajuntament de Barcelona, 2018.
<https://pcalidoscopi.files.wordpress.com/2019/03/guc3ada-bodi-project.pdf>

Eix 5

Plaers, sexualitats i desitjos sexuals

5.1 Plaer, imaginari i desitjos sexuals

5.2 Relacions sexuals, sexualitats i cicle de vida sexual

5.3 Desig i consentiment

Proposta d'activitat d'aprenentatge

Recursos

5.1 Plaer, imaginari i desitjos sexuals

És molt important conèixer el propi cos, i saber què és el que identifica qualsevol persona com a plaer. Totes i tots tenim un **òrgan per excel·lència que influeix en el plaer: el cervell**. Ens permet somiar, desitjar, imaginar, etc., i ens dona la informació sobre el que ens resulta agradable i el que no. **Per gaudir d'una bona sexualitat és imprescindible conèixer-se a si mateixa i saber comunicar** allò que ens fa sentir bé o no ens fa sentir bé.

Ja des de la infància, hi ha una recerca del goig i del plaer experimentant a través del propi cos i, aquest fet humà, és un fet positiu i sa per al creixement personal i interpersonal de les persones.

Ja des de la infància, hi ha una **recerca del goig i del plaer experimentant a través del propi cos** i, aquest fet humà, és un fet positiu i sa per al creixement personal i interpersonal de les persones, perquè fomenta una autoestima i autoconeixement clau per a futures relacions afectives i sexoafectives. Assenta una primera base de consciència corporal, sensitiva i de coneixements que permet expressar desitjos i necessitats, límits amb el propi cos i amb el contacte amb els altres, creant una **consciència del dret al propi cos, a la intimitat i a la privacitat**.

Idees clau per a l'equip docent

- Reconèixer allò que el cos experimenta com a sensació o estímul agradable permet identificar què resulta plaent.
- Treballar amb els sentits per estimular els plaers millora l'autoconsciència corporal i sensitiva.
- El cervell com a actor principal en la gestió emocional i comunicativa de les persones, perquè ens informa del que ens resulta agradable i del que no, i permet una visió integral del cos-ment en qüestions de plaer i afectives.

Continguts

1. El reconeixement de les sensacions agradables que es poden experimentar amb els sentits i el cos.
2. El cervell com a actor important per a la identificació i comunicació de desitjos i plaers.
3. Els estímuls agradables i la seva relació amb el plaer i els sentits.
4. La consciència corporal i sensitiva.
5. ...

5.2 Relacions sexuals, sexualitat i cicles de vida sexual

La forma com cada persona assumeix la seva identitat sexual, l'acceptació del seu cos i de com viu la seva sexualitat i les relacions està influenciada pels missatges que ha anat rebent des de ben petita. Per això, **és important que l'educació de la sexualitat, el desig i les emocions tinguin un lloc en la quotidianitat i escolarització** de les persones des de la infància, perquè així no quedi abandonada als estereotips i prejudicis d'una educació informal que es nodreix de mites i expectatives molt diferenciades en funció del sexe.

L'educació sexual integral suposa l'eina de transformació i erradicació de les relacions basades en l'opressió, i, per tant, l'eliminació de les violències masclistes.

L'educació sexual integral esdevé l'espai des d'on entendre la sexualitat com un fet multidimensional i humà, que fomenta la riquesa de la diversitat, la comprensió dels desitjos i la cerca del plaer. Des d'una perspectiva feminista i de drets, significa aprendre a construir relacions positives que fomentin la no discriminació, el respecte i l'afectivitat com a estris claus d'apoderament. L'educació sexual integral suposa l'eina de transformació i erradicació de les relacions basades en l'opressió, i, per tant, l'eliminació de les violències masclistes.

Com a educadores, parlarem de sexualitat amb naturalitat per assentar un llenguatge apropiat. Perquè no parlar de sexualitat és també educar, però des d'un posicionament contrari a la promoció d'una sexualitat positiva, sana i responsable. El punt de partida podria ser l'autoestima, com a referència a la valoració que fa cada persona de si mateixa, també en contrast amb el que esperen les altres persones. **Gaudir de l'autoestima és primordial des de la infància.** Sentir-se una persona estimada pels altres, saber-se acceptada i reconeguda dins del grup és essencial per al creixement personal de cada infant.

Idees clau per a l'equip docent

- Entendre que la sexualitat és una dimensió humana tan important com les altres, de la qual cal parlar amb propietat, amb un llenguatge no ofensiu i de respecte per tal que es promoció de manera sana i positiva.
- Aprendre que gaudir del propi cos en la intimitat és totalment respectable i necessari per créixer amb una autoestima i coneixement del propi cos forts i positius.

Continguts

1. La comprensió de la sexualitat com un fet humà que ens acompanya tota la vida.
2. L'ús d'un llenguatge respectuós i un vocabulari apropiat sobre sexualitat.
3. L'autoestima i la sexualitat saludables vinculables al gaudi i l'autoconeixement del propi cos.
4. ...

5.3 Desig i consentiment

L'ètica relacional de consentiment i desig és la base de l'aprenentatge dels propis límits i acceptació dels límits de la resta de persones. Moltes vegades no ens adonem que s'obliga els infants a tenir contactes físics i emocionals que no desitgen. Donar o no un petó a un familiar que els resulta estrany o llunyà, abraçar un/a company/a de classe per "fer les paus" quan no tot està dit o expressat, són alguns exemples. Els infants senten emocions agradables o desagradables en cada acció que els socialitza, i per això resulta important l'exercici d'escolta i expressió.

Sobretot, això permet a l'infant saber diferenciar "els secrets bons i dolents" dels adults que volen abusar-ne, o enfront situacions que encara que no hi hagi una clara intenció d'abús, sí hi ha una autoritat i poder d'adult que pel fet mateix de donar una ordre l'infant la complirà.

Que els infants **saben expressar un SÍ o un NO amb convicció i coherència amb el que senten**, s'eviten situacions de risc de violència causades per les vulneracions de drets o els incompliments de normes i valors de comportament per part d'algun adult.

Moltes vegades no ens adonem que s'obliga els infants a tenir contactes físics i emocionals que no desitgen. Donar o no un petó a un familiar que els resulta estrany o llunyà, abraçar un/a company/a de classe per "fer les paus" quan no tot està dit o expressat, són alguns exemples.

Recursos

Informació

- ▶ *D'infondre la por a difondre els plaers. Claus reflexives per a l'educació sexual.* SIDA STUDI, 2018.
<http://salutsexual.sidastudi.org/resources/inmagic-img/DD59545.pdf>
- ▶ *Estándares de educación sexual para Europa.* WHO Regional Office for Europe i BZgA, 2010.
<http://salutsexual.sidastudi.org/resources/inmagic-img/DD18274.pdf>

Material pedagògic

- ▶ Barbé, A., Carro, S. *Pessigolles*. Ed. Bellatera, 2012.
<https://issuu.com/edbellaterra/docs/pesigolles>
Conte infantil sobre la masturbació femenina.
- ▶ *Maleta pedagògica: Celebrem la sexualitat.*
<https://celebremlasexualitat.wordpress.com/els-materials/>
Material educatiu infantil entorn la sexualitat.
- ▶ Aplicació interactiva *Què m'has dit!.*
http://www.edu3.cat/Edu3tv/Fitxa?p_id=28323&p_ex=cas
Aplicació interactiva que repassa el nom de les parts del cos humà i explica el significat de l'expressió "índex de sensació".
- ▶ *La regla d'en Kiko.*
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a610a>
- ▶ Trepat, C. *El Tresor de Lilith*, 2012.
<https://www.youtube.com/watch?v=gmDSeEdX4ec>
Adaptació audiovisual d'un conte sobre el cos femení, els canvis, sexualitat i cicle menstrual.

Eix 6

Habilitats per a l'autocura de la salut sexual i reproductiva

6.1 Promoció de la salut sexual i reproductiva

6.2 Influència del grup d'iguals en salut sexual i reproductiva

6.3 Presa de decisions, ús de mètodes barrera i anticonceptius i dret al propi cos

6.4 Habilitats de comunicació, negociació i rebuig en sexualitat i salut sexual

6.5 Suport mutu i recursos en salut sexual i reproductiva

Proposta d'activitat d'aprenentatge

Recursos

6.1 Promoció de la salut sexual i seproductiva

És convenient introduir la promoció de la salut des de l'autocura, fomentant els hàbits de vida saludable i la incorporació de conductes preventives.

La salut és un aspecte central en la vida de totes les persones i comunitats que ha estat definida de moltes maneres diferents al llarg de la història i en cada grup humà. En el context occidental predomina una idea de salut institucionalitzada que conviu amb una gran diversitat de sistemes mèdics, coneixements i pràctiques populars.

Una institució especialment rellevant és l'Organització Mundial de la Salut (OMS), agència internacional que exerceix d'autoritat en les qüestions relatives a la salut pública. L'OMS defineix la salut com "un estat complet de benestar físic, mental i social, i no només l'absència d'afeccions o malalties". Podem destacar que posa de manifest tres dimensions principals respecte l'estat de benestar d'una persona: la dimensió física, la dimensió mental i la dimensió social. La tercera dimensió evidencia, per tant, que no es pot contemplar la salut sense prestar atenció a l'àmbit comunitari.

La promoció de la salut durant la infància parteix de posar damunt la taula els conceptes, falsament dicotòmics, de salut i malaltia, superant els mites de la idealització de la salut com a estat absolut i

la demonització de la malaltia. El "terror" a la patologia sovint contribueix a la frustració, angoixa i (auto)estigma. Aquestes connotacions augmenten l'estat de malestar, en termes psicològics i emocionals, de les persones que conviuen amb un trastorn o afecció.

És convenient introduir la promoció de la salut des de l'autocura, fomentant els hàbits de vida saludable i la incorporació de conductes preventives. Prevenir el malestar, prevenir per minimitzar riscos, prevenir per tenir un millor estat de salut, entenent també que la malaltia no és sempre evitable.

Idees clau per a l'equip docent

- Introduir els conceptes salut i malaltia des de la no demonització ni mistificació permet afrontar aquestes categories normalitzant-les en el si de la vida de totes les persones.
- Treballar els factors protectors de la salut a la infància implica proporcionar eines per l'autocura i incentivar la responsabilitat i el pensament crític en relació a la pròpia salut i la salut del grup.

Continguts

1. El concepte de salut, partint de la definició de l'OMS, i les seves implicacions per al benestar de totes les persones.
2. Normalització de la malaltia.
3. Vivències i experiències personals de malaltia, pròpia o de l'entorn.
4. Reconeixement i comprensió de l'aflicció, l'afecció i el malestar en el concepte de salut integral.
5. Reflexió sobre els factors que poden contribuir a una millora en l'estat de salut integral.
6. ...

6.2 Influència del grup d'iguals en la salut sexual i reproductiva

Cal treballar amb la infància la consciència de pertinença al grup aplicada a l'àmbit de la salut. S'ha d'evidenciar, per exemple, que la implicació de totes les persones en la promoció d'hàbits saludables (riure, compartir, ajudar-se) crea un espai saludable en si mateix. Així es promou la participació activa en el benestar col·lectiu i la capacitat de detectar les situacions que el posin en risc.

S'ha d'evidenciar que la implicació de totes les persones en la promoció d'hàbits saludables crea un espai saludable en si mateix.

Idees clau per a l'equip docent

- Comprendre la influència del grup sobre el benestar dels individus que el formen promou la responsabilitat vers el col·lectiu.
- Identificar i trobar estratègies per encarar la influència negativa del grup remarca la importància de l'autocura col·lectiva.

Continguts

1. La vessant social de la salut: L'espai de grup com a factor protector per a la salut.
2. Identificació de la influència positiva i la influència negativa del grup sobre la salut del col·lectiu i de les persones que el componen.
3. La responsabilitat individual dins un grup: impacte i dinàmiques.
4. El jo individual compromès amb el benestar grupal.
5. Comprensió i valoració positiva de la societat com a persones interdependents.
6. Efectes, causes i repercussions de diferents fenòmens i realitats socials (malalties infeccioses, escalfament global, contaminació, etc.) en la salut individual i col·lectiva.
7. Actuacions per donar resposta a dinàmiques grupals que exerceixen una influència negativa sobre la salut.
8. ...

6.3 Presa de decisions, ús de mètodes barrera i anticonceptius i dret al propi cos

Avui en dia està molt estesa una concepció externalitzada de la salut, per la qual les decisions sobre la pròpia salut estan només en mans del coneixement expert (professionals de la medicina al·lopàtica i altres terapeutes). Tanmateix, la salut no deixa de ser una vessant més de la nostra vida que ens interpel·la des d'una visió holística. En aquest sentit, **tota decisió que prenem pot tenir un impacte sobre la salut** i és important ser-ne conscients.

La presa de decisions té, també, un efecte positiu sobre el benestar i l'autoestima personals i la promoció de l'autonomia. Perquè decidir és una reivindicació personal i col·lectiva, un exercici de la pròpia voluntat, que comporta aprendre a assumir l'error sabent que suposarà sempre, per bé o per mal, un creixement i aprenentatge.

És important abordar la presa de decisions considerant el grup humà en què s'emplaça, l'acció del qual pot afavorir-la i ajudar-la. També pot, però, dificultar-la, actuant com un agent repressiu o punitiu, fet que una pressió negativa mitjançant la subordinació, l'amenaça d'assenyalament o culpabilització davant d'una decisió errada; o el menyspreu i càstig en cas de discrepar de la persona que decideix.

Tota decisió que prenem pot tenir un impacte sobre la salut i és important ser-ne conscients.

En l'àmbit de la salut sexual i reproductiva, **decidir remet als Drets Sexuals i Reproductius, al dret al propi cos**. Per tal de garantir-los cal que l'espai social (i les institucions que hi actuen) incorpori el principi bàsic pel qual les persones són sobiranes dels seus cossos.

Idees clau per a l'equip docent

- Incentivar l'exercici de prendre decisions contribueix a la construcció de la identitat, a l'autoestima, al creixement i a la reivindicació de la pròpia autonomia.
- Començar a prendre consciència sobre els condicionants que exerceix el grup en la presa de decisions permet avançar cap a una comprensió crítica de l'individualisme i la individualitat.

- Situar la presa de decisions en el marc de la sobirania corporal implica concebre el dret al propi cos més enllà de l'individu, com a dret col·lectiu de totes les persones.

Continguts

1. El procés de la presa de decisions i l'impacte sobre la salut.
2. El procés de la presa de decisions i les emocions que genera.
3. El procés de la presa de decisions i l'autonomia en relació amb el creixement i l'autoestima.
4. La responsabilitat en la presa de decisions, a nivell individual i grupal.
5. L'error com a resultat possible de la presa de decisions. I la gestió d'aquest com a part del procés d'aprenentatge i desenvolupament.
6. La presa de decisions individuals i col·lectives i l'efecte del grup i el context.
7. La sobirania corporal com a dret a decidir sobre el propi cos.
8. ...

6.4 Habilitats de comunicació, negociació i rebuig en sexualitat i salut sexual

La relació amb l'entorn també és bàsica, per això, la comunicació i la negociació són habilitats imprescindibles per **construir relacions satisfactòries que configurin espais saludables**. La identificació de les pròpies preferències i el reconeixement del que no agrada és el primer pas per fomentar una comunicació que parteix d'interessos concrets.

La identificació de les pròpies preferències i el reconeixement del que no agrada és el primer pas per fomentar una comunicació que parteix d'interessos concrets.

Ahora, l'equip docent acompanya l'aprenentatge de la recepció i acollida de totes les opinions del grup, que poden ser compartides, contraposades o complementàries. L'objectiu és **integrar el diàleg, la negociació i la discussió com a dinàmiques horitzontals entre iguals que afavoreixen la salut col·lectiva**.

Idees clau per a l'equip docent

- Incentivar la identificació dels interessos propis així com allò que desagrada o es rebutja facilita les bases per a una comunicació conscient de la pròpia voluntat.
- Potenciar l'expressió personal, treballant alhora per a la comprensió i l'acollida de l'expressió de totes les persones permet practicar la comunicació, la negociació i el diàleg.

Continguts

1. Identificació i manifestació dels desitjos propis, preferències i necessitats i d'allò que disgusta, es rebutja o genera malestar.
2. La confiança en la pròpia expressió i la valoració de la comunicació com a element essencial de les relacions amb les altres persones i el benestar col·lectiu.
3. La comunicació de les pròpies necessitats com a fonament per a la promoció de la salut i la possibilitat de rebre acompanyament.

4. La comunicació i la negociació com a part essencials per a la resolució constructiva d'interessos contraposats.
5. L'acollida i comprensió de les opinions de les altres persones, incloent les discrepàncies, com a pilars de les relacions saludables.
6. ...

6.4 Suport mutu i recursos en salut sexual i reproductiva

Des de ben petites, les persones poden comprendre que la salut és responsabilitat de tothom, que la salut dels altres exerceix un impacte positiu sobre la pròpia i viceversa. La comunitat atorga una posició privilegiada per a la vetlla de la salut de les persones perquè la proximitat permet una comprensió major de les necessitats concretes de benestar de cada una.

L'infant ha d'aprendre i entrenar l'habilitat de demanar ajuda a les figures adultes per vetllar per la seva seguretat i protecció.

Tot i així, **la infància ha de ser conscient que és la població adulta la que té el deure de vetllar per la seva seguretat i protecció.** És adient, doncs, que l'infant aprengui i entreni l'habilitat de demanar ajuda, de comptar amb aquestes figures adultes, identificant-ne, tanmateix, els referents en relació al vincle que sostenen i a la confiança que es desprèn de les seves accions i conductes.

Idees clau per a l'equip docent

- Comprendre el dret a la salut des d'una perspectiva comunitària implica entendre la responsabilitat de vetllar per la cura de totes les persones.
- Incentivar l'acció de demanar ajuda i consolidar el reconeixement de figures adultes de confiança són accions preventives per al benestar de la infància.

Recursos

Informació

- ▶ *Protocol d'activitats preventives i de promoció de la salut a l'edat pediàtrica.* Departament de Salut, Generalitat de Catalunya, 2008.
http://salutpublica.gencat.cat/web/.content/minisite/aspcat/promocio_salut/infancia-i-adolescencia/02infancia-amb-salut/protocol-infancia-amb-salut.pdf
- ▶ *Salut sexual i reproductiva.* Centre de documentació en salut pública.
<https://www.diba.cat/web/centre-documentacio-salut-publica/salut-sexual-i-reproductiva>
- ▶ Espai web amb adreces d'interès entorn a l'abordatge de la salut sexual i reproductiva.
<http://salutsexual.sidastudi.org/>

Material pedagògic

- ▶ Trepat, C. *El Tresor de Lilith*, 2012.
<https://www.youtube.com/watch?v=gmdSeEdX4ec>
Adaptació audiovisual d'un conte sobre el cos femení, els seus canvis, sexualitat i cicle menstrual.
- ▶ Schimel, L. *Volando cometas*. Ed. Bellaterra, 2013.
https://issuu.com/edbellaterra/docs/volando_cometas
Conte dirigit als infants que pretén ajudar a normalitzar i donar visibilitat a les persones portadores del VIH, i contribuir a erradicar-ne els prejudicis.

Ús conscient del llenguatge

A continuació, presentem un llistat de paraules i conceptes clau per facilitar la lectura dels eixos i continguts dels dossiers.

Més enllà del contingut substantiu d'aquestes paraules, volem posar un èmfasi especial al caràcter polític i transformador de la realitat que suposa el llenguatge i el seu ús. Així, totes es deriven d'un posicionament polític en clau feminista que defineix i emmarca una realitat i simbologia concretes, fet que permet anomenar, visibilitzar i resignificar tot allò que contribueix i promou una societat justa, igualitària, lliure i diversa.

Adultisme: Generalment, la nostra societat acompanya la imatge o la idea de l'adolescent amb una sèrie de mites i prejudicis que s'avancen a les vivències, necessitats i preocupacions reals del jovent respecte a la sexualitat i la seva complexitat.

Amor romàntic: El model d'amor romàntic es basa en la idealització de la parella i en els estereotips i els rols tradicionals de gènere. L'amor romàntic és una construcció social que ens diu què és enamorar-se i què hem de sentir, a partir d'una sèrie de mites que poden arribar a justificar violències i relacions insanes: la mitja taronja, la fidelitat i exclusivitat, la possessió de l'altra persona, etc. Sobretot, l'amor romàntic contempla les parelles heterosexuales, invisibilitzant altres preferències sexuals i accentua el paper diferencial i estereotipat de dones i homes.

Autocura: L'autocura s'entén, tal com ho descriu la mateixa paraula, com l'exercici de la cura del benestar propi. Cal tenir present però, que aquest *auto* i aquest *propi* no remeten a una concepció individual del benestar i interpel·len també la cura de l'espai relacional i de totes les persones que en formen part. Autocura és, doncs, cuidar-se des de la responsabilitat de construir espais saludables que contemplin la salut de manera integral: física, psicoemocional i social.

Biaix de gènere: Inclinaió o alteració en base a prejudicis i predileccions que es justifiquen per la condició de gènere.

Binarisme de gènere: Concepció, pràctiques i sistema d'organització social que parteix de la idea que només hi ha dos gèneres en les societats, femení i masculí, assignats a les persones en néixer, com a homes (biològicament: mascles de l'espècie humana) i com a dones (biològicament: femelles de l'espècie humana), i sobre els quals s'ha sustentat la discriminació, exclusió i violència en contra de qualsevol diversitat d'identitat, expressió i experiència de gènere.

Binarisme sexual: Es refereix a la mirada tradicional que no reconeix la possibilitat que hi hagi maneres noves d'interpretar el gènere i també el sexe. Des de el binarisme es reconeixen només les categories *home* i *dona*.

Capacitisme: Es tracta d'una forma de discriminació i prejudici social contra les persones amb discapacitat funcional. Alguns exemples són els espais públics no accessibles, també els transports o el fet de subestimar les capacitats i habilitats de les persones que aparentment tenen una discapacitat.

Consentiment - Desig: Acord explícit per participar en una activitat sexual. Actualment, els moviments feministes proposen parlar de *relacions acordades*, perquè la paraula *consentiment* per si sola implica que el subjecte no és qui decideix de fer l'acció, sinó que accedeix a la petició des de la coerció de les violències invisibles i amb actitud passiva i subjecte que no desitja. És fonamental vincular desig i consentiment en el moment d'acordar activitats sexuals.

Cultura de la violació: Creences i construccions culturals i socials instaurades en l'imaginari col·lectiu que normalitzen i justifiquen les agressions i violències sexuals cap a les dones. Aquestes creences responsabilitzen les persones que les pateixen sense posar el focus en qui les exerceix ni en el sistema patriarcal que les permet i alhora les perpetua.

Desigualtats de gènere: Els dos gèneres tradicionalment reconeguts –masculí i femení– pretenen definir-nos a totes les persones i van molt més enllà arribant a dividir en aquestes dues categories: activitats, esports, emocions, sectors professionals, etc., en definitiva, àmbits de la vida. En tots els casos la categoria *masculí* té un prestigi i valor social més alt que la categoria *femení*.

Desigualtats i violències estructurals: Construïm les nostres relacions sobre estructures asimètriques de poder, que transformen les diferències en desigualtats. El racisme i el masclisme són exemples de violències sistèmiques que es perpetuen a través dels diferents discursos dels mitjans, la publicitat, l'educació, la institució mèdica, l'amor romàntic i de totes les formes de violència quotidianes que hem incorporat de manera inconscient.

Desnaturalitzar el gènere: Ens parla de trencar amb la creença que la construcció de social de gènere en realitat té una base bio/gènetica que ens porta a homes i dones a ser diferents per "naturalesa". Aquesta interpretació errònia fa referència als rols, actituds i comportaments que se suposa ens venen donats per haver nascut amb un determinat aparell genital.

Diversitat funcional: En el model social aprovat es continua parlant de discapacitat i discapacitat intel·lectual. El concepte de diversitat funcional –intel·lectual o cognitiva– pretén enfocar-se en les diferències de maneres de fer, moure's, pensar i de viure de les persones. Es defineix com la manca parcial o total d'un membre o la possessió d'un membre, òrgan o mecanisme del cos que té un funcionament diferent. És, per tant, un concepte referit al pla corporal de l'individu. Aquesta afirmació sobre diversitat funcional ens explica que és l'entorn el que limita les persones i el seu accés a la societat, és a dir, que la discapacitat està en l'entorn, no en la persona. D'aquí extraïem una qüestió bàsica, cal donar el protagonisme a les persones com a subjectes de drets i no com a objectes d'assistència i rehabilitació i, per tant, que aquestes siguin plenament capaces de prendre decisions d'igualtat d'oportunitats en tots els espais de la societat. El fet que aquesta definició no reculli les diferents tipologies de diversitat assenyalava totes les

persones com a diferents i també les unes en relació amb les altres, i que podem tenir diversitats funcionals al llarg de la nostra vida.

Diversitat: La diversitat és una particularitat de tots els éssers humans, i per tant també dels grups humans, fet que la converteix en un aspecte transversal a la realitat social, cultural i educativa. I és en aquest sentit que podem dir que tots els éssers humans som diferents i singulars. La diversitat és diversa en si mateixa, i per tant l'única normalitat és ser persones diverses.

Dret al propi cos: Als anys 70, el moviment feminista formula el concepte de Drets Sexuals i Reproductius de les Dones com el dret d'aquestes a controlar el seu cos, regulant-ne la seva sexualitat i capacitat reproductiva sense imposicions, coercions o violència per part dels homes i el sistema heteropatriarcal.

Drets Sexuals i Reproductius (DSiR): Són un conjunt de drets humans que garanteixen que les persones puguin viure en llibertat i sense violència. Suposen el poder expressar i gaudir dels nostres cossos, les nostres sexualitats, dels nostres desitjos i plaers lliures de tot tipus de violències i discriminacions. També impliquen garantir la salut sexual entesa com un estat de benestar físic, emocional, mental i social en relació a la sexualitat.

Esfera pública i privada: Històricament, l'àmbit privat ha estat aliè a la política, i això ha permès que es desenvolupin les relacions de poder que fomenten la base de les estructures de dominació de l'àmbit públic. La consciència i superació de la dicotomia públic/privat pot contribuir a l'abordatge col·lectiu i estructural de les desigualtats de gènere que d'una altra manera s'entendrien com a individuals i aïllades.

Estereotips de gènere: La diferenciació sexual facilita el manteniment dels anomenats estereotips de gènere, clixés entorn al fet de ser dona o home, comportaments, actituds i expectatives en funció del sexe de la persona. En aquest sentit, cal evidenciar, prèviament, que vivim en una societat que, encara avui, es caracteritza per ser androcèntrica i patriarcal, és a dir, que situa allò que és masculí com a prioritari, com si fos més important, com a norma, i es genera així una jerarquització de les persones en funció del seu sexe i subordinant el model femení al masculí. Cal evidenciar que els estereotips de gènere afecten totes les persones perquè limiten les possibilitats, de dones i homes, a desenvolupar-se individualment a partir de les seves inquietuds, interessos, motivacions i sentiments.

Expressió de gènere: És la manifestació del gènere de la persona. Pot incloure la forma de parlar, manera de vestir, comportament personal o interacció social, modificacions corporals, entre altres aspectes. Constitueix les expressions del gènere que viu cada persona, ja sigui de forma imposada, acceptada o assumida.

Famílies: De models familiars o unitats bàsiques de convivència n'hi ha molts i molt diversos. Actualment, la família heteroparental tradicional ja no és l'únic model familiar acceptat, ni tampoc, en molts contextos, és el majoritari. Hi ha famílies monomarentals, triparentals, homomarentals, famílies extenses, centres d'acolliment, cocriança, etc. Generalment, identifiquem com a família el nucli de persones més properes amb qui vivim i que desenvolupen un rol de criança, educatiu, afectiu i transmissor de valors.

Hegemonia i contrahegemonia cultural: L'hegemonia cultural respon a un sistema de valors morals i socials dominants i àmpliament acceptats per una societat. La contrahegemonia és la resposta generadora i creativa de cultura i valors en contraposició a la cultura dominant.

Heteronormativitat: Expectativa, creença o estereotip que totes les persones són, o han de ser, heterosexuales, o que aquesta condició és l'única natural, normal o acceptable; és a dir, que només l'atracció eròtica afectiva heterosexual i les persones heterosexuales, o que siguin percebudes com a tals, viuen una sexualitat vàlida èticament, o legítimament, socialment i culturalment.

Heteropatriarcat: És un sistema de poder establert en base a un model de dominació masculina. És un sistema sociopolític que justifica i promou la superioritat de l'home i l'heterosexualitat vers la dona i la resta d'orientacions sexuals.

Hipersexualització i cosificació: És l'ús que es fa d'una dona en particular, del concepte de dona o de la seva imatge per a finalitats del plaer estètic i sexual masculí, sense fer referència ni a la seva capacitat racional ni a la seva dignitat humana. La publicitat, les pel·lícules, la música, etc., presenten les dones –i les nenes també– com a objectes exposats i explotats, carregades d'un sentit sexual sobrepassat que les deshumanitza i les tracta des de i amb violència sexual masclista.

Identitat de gènere: Percepció subjectiva que cada persona té en relació amb el seu propi gènere, que podria o no coincidir amb les seves característiques sexuals.

Identitat sexual: Percepció que cada persona té de si mateixa pel que fa a la seva pròpia avaluació de les característiques físiques o biològiques, la percepció psicològica del gènere i els rols i normes socials. És la suma de diferents plans; biològics, ambientals i psicològics.

Interseccionalitat: La interseccionalitat assenyalava com diferents fonts estructurals de desigualtat i discriminació –per raó de gènere, preferència sexual, ètnia, classe, capacitats, etc.– són inseparables i indissociables entre si i mantenen relacions recíproques, i configuren així un sistema estructural d'opressió. Entenem que la mirada interseccional ha d'estar present en qualsevol anàlisi del nostre entorn per tal d'entendre'n la complexitat, el sistema de privilegis vinculats i per poder subvertir les relacions de poder específiques. Es tracta d'un enfocament teòric que subratlla que totes les categories socials, algunes ja esmentades, estan construïdes i interrelacionades.

Justícia global: Té per objectiu la transformació de les relacions de poder que generen desigualtats, mitjançant –entre d'altres estratègies– la coeducació per a una ciutadania global.

Justícia relacional: Es refereix a la convivència, en una societat organitzada segons unes normes de civisme que pauten les conductes de les persones i que fixen els criteris pels quals es considera que la persona n'és membre. La comunicació, el respecte, la promoció de la igualtat, l'acceptació de la diversitat,

etc., faciliten la promoció social de les persones i una millor convivència en comunitat. També, en les relacions de reciprocitat, és a dir, en la xarxa o xarxes socials de les quals disposa una persona en la seva vida quotidiana; i en l'accés, el manteniment i les condicions d'aquestes xarxes i dels vincles comunitaris. Les xarxes socials o de proximitat són pilars de la inclusió social.

La construcció social del gènere: Es refereix als atributs que socialment, històricament, culturalment, econòmicament, políticament i geogràficament, entre altres, han estat assignats als homes i a les dones. S'utilitza per referir-se a les característiques que, social i culturalment, han estat identificades com "masculines" i "femenines", les quals abasten des de les funcions que històricament s'han assignat a un o altre sexe (proveir vs. tenir cura), les actituds que en general se'ls imputen (racionalitat, fortalesa, assertivitat vs. emotivitat, solidaritat, paciència), fins a les formes de vestir, caminar, parlar, pensar, sentir i relacionar-se.

LGTBfòbies: Rebuig, discriminació, invisibilització, burles i altres formes de violència basades en prejudicis, estereotips i estigmes cap a lesbianes, gais, transvestits, transsexuals, transgènere, bisexuals, intersexuals, queer, asexuals i més, o que són percebudes com a tals. Formen part de les violències masclistes.

Normativitat i normalitat: En la recerca de la *desnaturalització* del vincle binari sexe-gènere, hem d'identificar la càrrega de la construcció social d'aquest procés i poder trencar amb el concepte de normalitat com un fet que succeeix per "naturalesa" quan naixem, com també el concepte de normativitat com una cosa que ens oprimeix perquè ens determina. La normativitat en relació al gènere fa referència a la limitació en el voler ser i voler mostrar i ens proporciona missatges constants del que és correcte i del que és incorrecte segons la norma del binarisme sexe-gènere heterosexual. La normativitat és el procés individual i col·lectiu de normalitzar la norma, creure-la com un fet inamovible i "natural". Però, recordem que la norma està construïda socialment i per això pot ser transformada col·lectivament i transgredida individualment.

Performar el gènere (expressió de gènere): Exercir, de forma voluntària, la llibertat d'interpretar el gènere com cadascú vulgui. De forma personal i fluïda. Ens remet a la plasticitat del concepte gènere i apel·la a la legitimitat de la deconstrucció individual d'aquest concepte.

Plaer: Quan parlem de sexualitat parlem de la recerca del plaer i les sensacions estimulants que podem experimentar a través dels sentits (tacte, oïda, olfacte, vista i gust), els desitjos, les fantasies, les emocions, etc. També a través d'un òrgan molt important: el cervell, que és l'òrgan que interpreta en cada moment si allò que estem experimentant ens agrada o no. Tanmateix, la reivindicació del plaer per part del moviment feminista és l'eix polític simbòlic amb el qual es defensa la vida, la llibertat i la integritat corporal i humana, el gaudi dels drets, la visibilitat dels cossos diversos i les seves vivències.

Preferències sexuals: Capacitat de cada persona de sentir una atracció eròtica, afectiva, emocional o amorosa per persones d'un gènere diferent al seu, o del seu mateix, o de més d'un gènere o d'una identitat de gènere, així com la capacitat de mantenir-hi relacions íntimes i sexuals.

Privilegi: El privilegi és un dret o una immunitat concebuda com a benefici, avantatge o favor especial. Hi ha privilegis racials, de gènere (i identitat), privilegis heterosexuals, privilegis econòmics, privilegis de capacitat física, privilegis educatius, privilegis religiosos i la llista continua. Gairebé totes les persones, especialment en el món desenvolupat, tenim alguna cosa que les altres no tenen, és a dir, tenim privilegis.

Rols de gènere: Els rols de gènere fan referència al conjunt d'expectatives de comportaments i formes de ser i actuar associades a una identitat de gènere binària (dona o home), sovint assignada a partir de la diferència sexual genital en néixer (binarisme sexual).

Salut integral: S'entén per salut integral la construcció del concepte de salut i l'abordatge des d'una mirada tridimensional, que contempla no només l'estat del cos i el benestar físic, sinó també la dimensió psicològica i emocional i la dimensió social (societats, cultura, economia, desigualtats, etc.) i relacional. Aquest ús del terme salut coincideix amb la definició que en fa l'OMS (Organització Mundial de la Salut) i pretén allunyar-se d'una comprensió de la salut basada en la presència o absència de malaltia orgànica.

Salut sexual i reproductiva: Aplicant la definició de salut integral, la salut sexual i reproductiva es concep com l'estat de benestar físic, psicoemocional i social aplicat a l'àmbit de la sexualitat i la reproducció. Com que la salut també és social i, per tant, també és política, la garantia dels Drets Sexuals i Reproductius és fonamental per a la promoció d'un bon estat de salut. Així, la salut sexual i reproductiva també contempla l'obtenció de plaer i satisfacció del desig com a factor protector d'una sexualitat saludable i considera tota forma de violència com una vulneració dels drets humans i un atemptat contra la salut.

Sexualitat: La sexualitat és un procés que comença en el moment de néixer i es va construint al llarg de tota la vida. A més a més, és essencial en el nostre desenvolupament com a persones. Tenim el dret a descobrir-la, a viure-la i expressar-la de la manera que vulguem fer-ho, a partir de nosaltres mateixes i mateixos i a partir de relacions igualitàries. Es tracta de la recerca del plaer a través del cos i de tota la personalitat; la sexualitat és també un mitjà d'aproximació a una altra persona, és comunicació i ens permet gaudir a soles o en companyia d'emocions i sensacions.

Sobirania corporal: La sobirania corporal té com a objectiu que les persones tinguin el control dels cossos i les sexualitats de les persones, alliberades de tot tipus d'opressions, relacions de poder, mandat binari de gènere i, per tant, també de discriminacions i violències heteropatriarcal i des de la institució. És un concepte que va més enllà de la defensa dels Drets Sexuals i Reproductius a nivell individual, entenent que es tracta d'un exercici emancipador des de la col·lectivitat i comunitat.

Violència sexual a la infància i l'adolescència: Qualsevol aproximació física o virtual de caràcter sexual cap a un infant o un adolescent en una relació de desigualtat. La dominació pot prendre formes molt diverses, sense que aquesta sigui fàcilment identificable. En aquestes etapes evolutives i sobretot quan hi ha vincles afectius ja existents, la violència sexual en la infància i adolescència pot ser més difícil d'assenyalar. S'entén que aquest tipus de violència forma part de la mateixa lògica estructural que permet perpetuar les violències masclistes.

Violències masclistes: La violència que pateixen les dones i les persones LGTBI com a conseqüència de viure en una societat masclista. Les violències masclistes poden aparèixer en diversos àmbits (a la parella, a casa, a la feina, al centre escolar, en una festa...) i en diferents formes (física, verbal, sexual, etc.).

